

بررسی قرآنی- روایی باورمندی به قیامت و خوف از عظمت خداوند در خودمراقبتی سلامت معنوی

علیرضا طبیبی^۱، سید محمد حسینی^{۲*}

تاریخ دریافت: --/--/--

تاریخ پذیرش: --/--/--

چکیده

خودمراقبتی دربردارنده اعمالی است که افراد به‌طور ارادی و آگاهانه و هدفمند برای خود و خانواده و جامعه خویش به‌کار می‌بندند تا در ارتقا و صیانت از سلامت جسمی، روانی و اجتماعی گام بردارند. از دیدگاه اسلام، خودمراقبتی در حوزه سلامت به‌طور جامع تبیین شده است و تمام ساحت‌های مادی و غیرمادی انسان را شامل می‌شود. این پژوهش با هدف گردآوری و تحلیل داده‌ها از منابع اسلامی- قرآن کریم و سنت- بر آن است تا عوامل اساسی خودمراقبتی در سلامت معنوی را تبیین کند از این‌رو با شیوه توصیفی- تحلیلی و روش کتابخانه‌ای- اسنادی آیات و روایات مرتبط با سلامت معنوی واکاوی شده است. پژوهش حاضر بیانگر آموزه‌های اسلامی در راستای تقویت سلامت معنوی در حوزه‌های فردی و اجتماعی است. بر این اساس، داده‌های استقراشده از آیات قرآن کریم و روایات معصومین از نظرگاه تطبیقی با یکدیگر پیوند داده شده‌اند تا با استنتاج مقولات و مفاهیم مرتبط با سلامت معنوی عوامل اساسی ارتقا و صیانت سلامت معنوی تبیین شود. در نتیجه آشکار گردید که باورمندی به قیامت و خوف از عظمت و شکوه خداوند، دو عامل اساسی در خودمراقبتی سلامت معنوی هستند.

کلمات کلیدی: سلامت معنوی، باور به قیامت، خوف از شکوه خدا

۱. دانشیار، گروه الهیات، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه اراک، اراک، ایران

۲. نویسنده مسئول. استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران Sm.hoseini@razi.ac.ir

مقدمه

سهام ایمان شخصی بیمار در موفقیت یا شکست مراقبت‌های پزشکی، از دیرباز مورد توجه پزشکان بوده است. بر این اساس برخی از صاحب‌نظران، پرداختن به مسائل مرتبط با ایمان افراد را عامل اساسی در فعالیت‌های پزشکی به حساب آورده‌اند (۱).

در این راستا، پژوهش‌های مرتبط، هم جنبه‌های سودمند ایمان معنوی بیمار (۲) و هم تأثیرات مضر منازعات مذهبی را در رابطه با بیماری (۳) یا فقدان قدرت و آرامش برآمده از مذهب برجسته می‌کند (۴).

با توجه به ارتباط بالقوه باورها و اعمال معنوی، برخی از نویسندگان (۵) توصیه می‌کنند که پزشکان در هنگام گرفتن سابقه پزشکی بیمار، ارزیابی معنوی مختصری را در نظر بگیرند. همچنین برخی از نویسندگان، مخالف پرداختن به مسائل معنوی هستند و این فعالیت را از نظر اخلاق حرفه‌ای قابل تأمل و مشکوک می‌دانند (۶).

برخی دیگر، ارتباط بین ایمان معنوی و سلامتی را تصدیق می‌کنند اما در مورد اینکه پزشکان تا چه حدی باید به مسائل معنوی بپردازند توافقی را در این حوزه حاصل نمی‌دانند (۷). با توجه به نظرات مختلف در میان دانشمندان به‌ویژه نظریه‌پردازان غربی در حوزه‌های مرتبط - پرسش اصلی این پژوهش این است که از دیدگاه قرآن و روایات، باورمندی به قیامت و خوف از شکوه و عظمت خداوند چه تأثیری در سلامت معنوی دارد؟

درباره نقش مؤثر آموزه‌های اسلامی در تقویت سلامت معنوی، پژوهش‌های فراوانی در داخل کشور انتشار یافته است که مرتبط‌ترین آن‌ها را بررسی می‌کنیم:

الف - نقش رزق حلال در سلامت معنوی انسان از دیدگاه آیات و روایات. (۱۳۹۸)، طب و تزکیه، ۲۸(۱)، ویژه‌نامه علوم انسانی سلامت، ۱-۱۲.

ب - بررسی شاخصه‌های سلامت معنوی در تفسیر آیات طبیعت. (۱۳۹۷)، مطالعات تفسیری، ۹(۳۵)، ۴۱-۵۶.

ج - تأثیر امید در سلامت معنوی از منظر قرآن و روایات. (۱۴۰۱)، پژوهش در دین و سلامت، ۸(۱)، ۴-۷.

د - نقش صبر در آرامش و سلامت معنوی انسان از نگاه قرآن و روایات اسلامی. (۱۳۹۴)، تاریخ پزشکی، ۷(۲۵)، ۱۲۹-۱۶۰.

پژوهش (الف) بر آن است تا نقش رزق سلامت معنوی را تبیین کند از این رو در نتیجه‌گیری اظهار می‌دارد که بهره‌جستن از رزق حلال، آثار بابرکتی را برای سلامت معنوی انسان، همچون تأثیر مثبت در شخصیت، تقویت دینداری، توفیق بر اعمال نیکو، نورانیت قلب، بهره‌مندی از حمایت و محبت الهی، استجاب دعا، به همراه خواهد داشت.

پژوهش (ب) با بررسی آیات قرآنی مرتبط با طبیعت چنین نتیجه می‌گیرد که با توجه به آیات قرآن، انسان تواناست تا با پرهیز از فسادانگیزی در طبیعت به تحصیل نشاط و آرامش جسمی و روحی، به‌ویژه بینش، کنش و منش موجدانه و در راستای کسب سعادت آخرت دست یابد.

پژوهش (ج) با واکاوی مفاهیم مرتبط با امیدبخشی در آیات و روایات بر آن است تا نقش امید را در سلامت معنوی بررسی کند.

پژوهش (د) با تحلیل آیات و روایات تأثیرات صبر و شکیبایی را این چنین برمی‌شمرد: نقش کنترلی که غرایض انسان و خشم او را کنترل می‌کند؛ نقش مقابله‌ای که با استرس‌ها مقابله می‌کند؛ نقش توسعه‌ای و تقویتی که رضایتمندی را در انسان به‌وجود آورد. بررسی پژوهش‌های مذکور و تحقیقات مشابه نشان می‌دهد که این پژوهش با تمرکز بر تأثیرات باورمندی به عظمت و شکوه خداوند و تذکار قیامت مشابه ندارد.

در این پژوهش از شیوه توصیفی - تحلیلی با روش کتابخانه‌ای و با رویکرد روایی - قرآنی بهره گرفته شده است. از این رو، با استقرای آیات و روایات مرتبط با تذکار روز قیامت و خوف از

فعالیت‌های معنوی بسیار کمک‌کننده است (۹). در همین راستا شواهد فراوانی از وجود رابطه قوی بین مذهب و سلامتی وجود دارد که نشان‌دهنده اهمیت سلامت معنوی است (۱۰).

تفاوت تعریف اسلام و غرب از سلامت معنوی

حدود نیم قرن پیش، WHO بحثی را در مورد اینکه آیا بُعد «معنوی» علاوه بر رفاه جسمی، روانی و اجتماعی باید در تعریف سلامت گنجانده شود یا خیر، مطرح کرد (۱۱). با وجود این پیشینه تاریخی، هنوز نمی‌توان یک تعریف نظری قابل قبول از سلامت معنوی یافت. اگرچه می‌توانیم به طور منطقی فرض کنیم که بین تعریف سلامت معنوی و معیارهای «معنویت، دینداری و اعتقادات شخصی» همپوشانی وجود دارد اما نمی‌توانیم آن‌ها را مترادف سلامت معنوی بیندازیم (۱۲). همچنین می‌توان فرض کرد که همان‌طور که شاخص‌های سلامت فردی و اجتماعی وجود دارد، ممکن است شاخص‌های فردی و اجتماعی سلامت معنوی نیز وجود داشته باشد.

بر این اساس، چه بسا سلامت معنوی در سطح فردی، دربردارنده عناصری همچون سخاوت‌مندی، ازخودگذشتگی و ... لحاظ شود و در سطح اجتماعی، ممکن است شاخص‌هایی نظیر همبستگی، عدالت، برابری و ... معیار باشند. پس، همان‌طور که ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی به هم مرتبط هستند و با هم تعامل دارند، می‌توان فرض کرد که بین معنویت، سلامت معنوی و سایر ابعاد سلامت نیز تعامل در کار است.

در واقع، گوهر و ماهیت سلامت معنوی از یکسو مبتنی بر دیدگاه‌های فلسفی و جهان‌بینی‌های مختلف است (۱۳)، از سوی دیگر، این مفهوم در زمینه‌های فرهنگی مختلف به طور متفاوتی درک می‌شود (۱۵). بنابراین تعاریف سلامت معنوی اغلب تحت تأثیر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی و

عظمت خداوند در ارتباط با سلامت معنوی و تحلیل داده‌ها و سپس دسته‌بندی و توصیف آن‌ها پرداخته شده است. پس از دسته‌بندی آیات و روایات ذیل دو مقوله: الف- خوف از عظمت خداوند ب- تذکار روز رستخیز به تطبیق آن‌ها با یکدیگر اقدام شده است.

مفهوم‌شناسی سلامت معنوی

«سلامت معنوی» از دو کلمه تشکیل شده است. واژه «سلامت» به وضعیتی گفته می‌شود که در آن موجود، دارای نقص و عیب نباشد و کارکرد مناسب و وضعیت مطلوب خود را دارا باشد. سلامتی از حیث جسمی، ناظر به اعضا و جوارح و اندام‌های درونی و بیرونی است؛ اگر بدن و اعضای آن کارکرد مطلوب موردانتظار عقلایی را داشته باشند فرد از سلامت جسمی برخوردار است اما در سلامت معنوی، سلامت معطوف به روح آدمی است. اگر روح انسان در وضعیت مطلوب خود از لحاظ معنویت باشد و در کارکردهای معنوی اش نقص و خللی نداشته باشد، آن انسان در «سلامت معنوی» به سر می‌برد (۸).

سلامت معنوی، جزئی پایه‌ای در چهارچوب ابعاد سلامت محسوب می‌شود و همانند ابعاد دیگر سلامتی نظیر سلامت جسمی، ذهنی و اجتماعی، عاملی تعیین‌کننده و تأثیرگذار است. سلامت معنوی به‌عنوان فاکتوری حفاظتی در ارتقای سلامت و پیشگیری از بیماری‌ها محسوب می‌شود، ضمن آنکه می‌توان از سلامت معنوی به‌عنوان راهبردی موفق و کمک‌کننده به زندگی انسان در همه مراحل و شئون زندگی، شامل موقعیت‌های پر از استرس و بیماری‌ها و حتی مرگ یاد کرد. بر اساس مطالعات انجام‌شده، سلامت معنوی، عامل درمانی مهمی در فرایند معالجه بیماران محسوب می‌شود.

بر اساس مطالعات در حوزه سلامت معنوی، ارتباط با خود، دیگران و مقدسات، موجب تعالی و قدرت‌گرفتن روحی شخص می‌شود. در این میان، حمایت‌های روحی افراد و توجه به

اعتقادات مذهبی و نظری است (۱۶).

باور و تعهد به امر متعالی و متافیزیکی، بدون شک به دلیل پیوند نزدیک آن با مفهوم و هدف هستی، احتمالاً قوی‌ترین محرک رفتار و تغییر رفتار انسان است که امروزه شناخته شده است (۱۲). بنابراین، در جوامع غربی، تعریف معنویت با بافت فرهنگی و دینی جوامع غربی، سازگار است و این تعریف در جوامع اسلامی با توجه به تمایزات فرهنگی و آموزه‌های دینی، متمایز است.

باورمندی در اسلام بر پایه اصول مشترک مذاهب اسلامی یعنی توحید، معاد و نبوت، قابل بحث است. بر این اساس، خوف برآمده از شکوه و عظمت خداوند در ذیل اعتقاد به توحید و حسابرسی و عقاب نیز در سایه باور به معاد، تقویت‌کننده سلامت معنوی در چارچوب آموزه‌های اسلامی است.

سلامت از دیدگاه روایات

بررسی روایات معصومین (ع) نشان می‌دهد که غالباً واژه سلامت در مورد ساحت معنوی انسان به کار رفته است. برخی مصادیق سلامت در روایات عبارتند از:

سلامت از فتنه‌ها: فَمَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ الْبِرَّ بَعْدِي وَالسَّلَامَةَ مِنَ الْفِتَنِ الْبُرْهَانِ فَلْيَتَمَسَّكْ بِوَلَايَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (۱۷)؛ «کسی که در پی نجات و سلامت از فتنه‌های پیش آمده است باید به ولایت علی (ع) تمسک بجوید.»

سلامت از گناه: دعای پیامبر (ص) در تعقیب نماز ظهر: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ ... وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ»؛ خدایا! اسباب رحمتت ... و سلامت از تمام گناهان را از تو می‌طلبم» (۱۸) و همچنین در دعای مأثور برای شب یکشنبه آمده است: «اللَّهُمَّ ... أَسْأَلُكَ ... الْعِافَةَ وَالسَّلَامَةَ مِنَ الذُّنُوبِ وَالْإِخْطَايَا»؛ خدایا ... پاکدامنی و «سلامت از گناه و خطا» را از تو می‌طلبم» (۱۹).

سلامت نفس: در دعای امام صادق (ع) در تعقیب نماز آمده است: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ ... السَّلَامَةَ

فِي نَفْسِي» یعنی بارالها! به حق محمد و آلش ... سلامت نفس» به من عطا فرما (۲۰).

دو عامل مؤثر در تحقق سلامت معنوی

از مهم‌ترین عواملی که در سلامت معنوی و پیشگیری از گناه در افراد نقش مؤثری دارند خوف از عظمت و شکوه خداوند و حسابرسی روز قیامت است.

در قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام به دو صورت به خوف نگریسته شده است: در یک نگرش خوف و ترس، تقبیح و مذمت شده است که مصداق قرآنی این نگرش در تعدادی از آیات این‌گونه آمده است:

۱- «إِلَّا إِنْ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (یونس/۶۲) «آگاه باشید که اولیای خدا نه ترسی بر آنان است و نه غمی دارند.»

۲- «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (احقاف/۱۳) «کسانی که گفتند: پروردگار ما الله است، سپس استقامت به خرج دادند، نه ترسی برای آنهاست و نه غمی دارند.»

۳- «إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَ خَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (آل عمران/۱۷۵) «این فقط شیطان است که پیروان خود را (با سخنان و شایعات بی‌اساس) می‌ترساند، از آنها نترسید و تنها از من بترسید اگر ایمان دارید.»

۴- «... يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُزْسِلُونَ (نمل/۱۰) «ای موسی نترس که رسولان در نزد من ترس و وحشتی ندارند.»

همچنین گاه در روایات اهل بیت علیهم السلام ترس و خوف مذمت شده و تقبیح گردیده است، روایت زیر یک نمونه از آن روایات است:

۱- قال علی (علیه السلام)؛ الْإِخَائِفُ لَا عِيشَ لَهُ (۲۱). «[انسان] ترسو زندگی ندارد.»

با توجه به آیات و روایات مذکور مشخص می‌شود دو قسم از خوف وجود دارد: الف- خوف پسندیده و ممدوح، ب- خوف ناپسند و مذموم.

مصادیق خوف ناپسند و بد شامل خوف از غیر خدا، خوف ناشی از دنیاپرستی، بخل، کینه، حسد، خوف از میدان جنگ و ... می‌باشد که عامل مخرب فرد و جامعه هستند و انسان باایمان و معتقد به خداوند باید از آن‌ها دوری کند.

آنچه باعث تقرب به خدا و رهایی از عذاب و گرفتاری و حفظ سلامت معنوی می‌شود، خوف ممدوح و پسندیده است که مصادیق آن عبارتند از: خوف از عظمت خدا، خوف از حسابرسی روز قیامت، خوف از عاقبت بد و خوف از عواقب و آثار شوم گناه.

خوف از عظمت خدا

خوف از مقام پروردگار، یا به معنی خوف از مواقف قیامت و حضور در پیشگاه او برای حساب است یا به معنی خوف از مقام علمی خدا و مراقبت دائمی او نسبت به همه انسان‌ها است. البته خوف از پروردگار، سرچشمه‌های مختلفی دارد: گاه همان اعمال ناپاک و افکار آلوده است و گاه مقربان به دلیل قرب به ذات پاکش، کمترین ترك اولی و غفلت مایه وحشت آن‌ها است و گاه - بدون همه این‌ها- هنگامی که آن ذات نامحدود و عظمت بی‌انتها را تصور می‌کنند در مقابل او احساس حقارت می‌کنند و حالت خوف در آن‌ها پدید می‌آید. این خوفی است که از نهایت معرفت پروردگار حاصل می‌شود و مخصوص عارفان و مخلصان درگاه او است (۲۵).

با شناخت درست خویشتن و پی بردن به ضعف‌ها و نقص‌های خویش، عظمت و بزرگی خدا بیشتر روشن می‌شود؛ همان‌گونه که امیر سخن علی (علیه السلام) فرمود: مِنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ (۲۶). «هرکس خود را شناخت به تحقیق خدایش را شناخته است.» إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

نگرش دیگر به خوف در آیات و روایات، مدح و ستایش خوف و بیان آثار و دستاوردهای فراوان برای آن است که برخی مصادیق قرآنی آن عبارتند از:

۱- قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (انعام/۱۵) «بگو: من اگر نافرمانی پروردگارم کنم از عذاب روز بزرگ قیامت ترسانم.»

۲- يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فُؤُقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (نحل/۵۰) «آن‌ها از مخالفت پروردگارشان که حاکم بر آن‌ها است می‌ترسند و آنچه را مأموریت دارند به خوبی انجام می‌دهند.»

۳- وَ أَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (نازعات/۴۰) «اما کسی که از مقام پروردگارش بترسد و نفس را از هوا و هوس بازدارد.»

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (نازعات/۴۱) «بهشت جایگاه و مأوای او است.»

در روایات فراوانی نیز خوف از فضائل اخلاقی شمرده شده است و به بهره‌مندی از آن ترغیب شده است، نمونه‌هایی از این روایات عبارتند از:

۱- الْخَوْفُ جَلْبَابٌ الْإِعْرَافِينَ (۲۲). «ترس از خدا ردای خداشناسان است.»

۲- قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع) خِفِ إِلَهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَ إِنْ كُنْتَ لِاتْرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ فَإِنْ كُنْتَ تَرَى أَنَّهُ لَا يَرَاكَ فَقَدْ كَفَرْتَ وَ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ يَرَاكَ ثُمَّ بَرَزْتَ لَهُ بِالْمَعْصِيَةِ فَقَدْ جَعَلْتَهُ مِنْ أَهْوَنِ النَّاطِرِينَ عَلَيْكَ (۲۳). «امام صادق (علیه السلام) فرمود: از خدا چنان بترس که گویی او را می‌بینی و اگر تو او را نمی‌بینی او تو را می‌بیند و اگر فکر می‌کنی او تو را نمی‌بیند، کافر گشته‌ای و اگر بدانی او تو را می‌بیند و با این حال دور از چشم مردم و در برابر دیدگان خدا گناه کنی، او را در حد پست‌ترین بندگان خود قرار داده‌ای.»

۳- قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مِنْ كَثُرَتْ مَخَافَتُهُ قَلَبَتْ أَفْتَهُ (۲۴). «امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرمود: هرکس خداترسی او زیاد باشد کمتر آسیب می‌بیند.»

(یس/۸۲)؛ «فرمان او این است که هرگاه چیزی را اراده کند به آن می‌گوید: موجود باش؛ آن هم موجود می‌شود، همان‌گونه که خدا خواسته است»

برخی افراد وقتی در مقابل افراد بزرگ و با ابهت قرار می‌گیرند، احساس وحشت می‌کنند، این خوف از عظمت است، وقتی کسی خدا را با عظمت خاص او بشناسد و خود را کوچک ببیند خوف می‌کند و خوف از چنین خدای با عظمتی با ویژگی‌های مذکور، نقش سازنده‌ای در حفظ افراد از گناه و معصیت دارد. کسی که خدا را به عظمت بشناسد، دنیا در نظرش کوچک می‌شود. امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) می‌فرماید:

عِظْمُ الْخَالِقِ عِنْدَكَ يُصَغِّرُ الْمَخْلُوقِ فِي عَيْنِكَ (۲۷) «عظمت خداوند در نزد تو غیر خدا را در چشمت کوچک می‌کند.» برای مثال کسی که دریا را بشناسد، یک قطره آب به چشمش کوچک می‌آید یا کسی که آفتاب را ببیند نور شمع در نظرش ناچیز است، درک عظمت و بزرگی خدا نیز غیر خدا را در چشم انسان کوچک می‌نماید از این‌رو کسی که خدا را به عظمت بشناسد خود را بسیار کوچک و ضعیف می‌بیند و هرگز پای خود را از جاده عبودیت بیرون نمی‌گذارد.

در حدیثی از امام صادق ع می‌خوانیم که فرمود: مِنْ عِلْمٍ أَنْ إِلَهَ بَرَاءَةٌ وَ يَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَ يَعْلَمُ مَا يَعْمَلُهُ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ، فَيَجْزُهُ ذَلِكَ عَنِ الْقَبِيحِ مِنَ الْأَعْمَالِ، فِذَلِكَ الَّذِي، خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (۲۸).

«کسی که می‌داند خدا او را می‌بیند و آنچه می‌گوید می‌شنود و آنچه را از خیر و شر انجام می‌دهد می‌داند و این توجه او را از اعمال قبیح باز می‌دارد این کسی است که از مقام پروردگارش خائف است و خود را از هوای نفس بازداشته است.»

آثار خوف از عظمت خداوند در آیات قرآن کریم

قرآن کریم به برخی از پاداش‌هایی که خداوند متعال برای کسانی که از عظمت او خائفند در نظر گرفته است، اشاره کرده

است:

الف) بهره‌مندی از بهشت (وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ) (رحمن/۴۶) «برای کسی که از مقام پروردگارش بترسد دو باغ بهشت است.»
دو بهشتی که پاداش خائفان است بر اساس نظر مفسران قرآن یکی برای اطاعت از خدا و دیگری برای ترک معصیت یا یکی پاداش اعمال صالح و دیگری تفضل الهی است (۲۵).

ب) برخورداری از امداد الهی و غلبه بر دشمن از آن‌جا که منکران ستمگر، پیامبران الهی را آزار و اذیت می‌کردند و آنها را تهدید به تبعید از سرزمینشان می‌کردند خداوند در مقابل به آنان چنین وعده می‌دهد که (وَلِيَسْكُنِيَكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَ خَافَ وَعِيدِ) (ابراهیم/۱۴) «من شما و پیروانتان را در این زمین، پس از نابودی کافران، سکونت خواهم بخشید و این پیروزی از آن کسانی است که از مقام من بترسند و احساس مسئولیت کنند و همچنین از تهدید به عذاب‌ها در برابر انحراف و ظلم و گناه ترسان باشند و آنها را جدی تلقی کنند.»

آثار خوف از خدا در روایات اهل بیت

در سخنان گهربار ائمه اطهار (علیهم السلام) خوف از عظمت نیز عامل مهمی در بازدارندگی از گناه برشمرده شده است و هم آثار و دستاوردهای ارزشمند دیگری برای آن تبیین شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف) بهترین بازدارنده از گناه
قال علی (علیه السلام): نِعَمَ الْجَاجِزُ عَنِ الْمَعَاصِي الْخَوْفُ (۲۹).
«بهترین بازدارنده از گناهان خداترسی است»

ب) منزلت در پیشگاه خدا
قال رسول الله (ص): أَعْلَى النَّاسِ مَنَزِلَةُ عِنْدَ اللَّهِ إِخْوَانُهُمْ مِنْهُ (۳۰). «بلندپایه‌ترین مردم نزد خدا، ترسانترین آنها از اوست»

ج) دوری از ظلم و ستم

قال علی (علیه السلام): مِنْ خَافِ رَبَّهُ كَفِ ظِلْمَهُ (۳۱). «کسی که از پروردگار خویش بترسد از ستمکاری خودداری کند».

(د) مصونیت از ضرر و زیان

قال علی (علیه السلام): مَنْ كَثُرَتْ مَخَافَتُهُ قَلَّتْ آفَتُهُ (۲۹).

«کسی که ترسش [از خدا] زیاد باشد، کمتر دچار آسیب و زیان می شود.»

(ه) سرآمد حکمت

قال رسول الله (ص): رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (۳۲).

«سرآمد حکمت ترس از خداست.»

خوف از حسابرسی اعمال در روز قیامت

معادباوری و توجه به حسابرسی روز قیامت، از مسائل مهمی است که مورد تأکید فراوان قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام) است. خوف از معاد و حسابرسی روز قیامت، عامل مهمی در بازدارندگی از گناه و برخورداری از سلامت معنوی به حساب می آید. در این رابطه قرآن کریم می فرماید:

(وَ اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ.) (بقره/۲۸۱)

«از روزی بپرهیزید که در آن به سوی خدا بازمی گردید. سپس به هرکس آنچه را انجام داده، بازپس داده می شود و به آن‌ها ستمی نخواهد شد.»

در این آیه شریفه، خداوند متعال، انسان‌ها را متوجه روزی می کند که حسابرسی از اعمال آن قدر دقیق است که نه تنها به کسی ذره‌ای ظلم نمی شود بلکه پاداش و کیفر کارهای آنان بی کم و کاست داده می شود. در واقع آیه فوق هشدار است برای اینکه افراد توجه کنند روزی را در پیش دارند که نتیجه اعمال آن‌ها بر اساس آنچه انجام داده‌اند به آنان منعکس خواهد شد و هر آنچه از عملکرد آنان ثبت و ضبط گردیده است برای آنان نمایان می شود.

در سیره و کلام اهل بیت عصمت و طهارت، توجه به حسابرسی

روز قیامت و ترس از چنین هنگامه‌ای به خوبی نمایان است. قرآن کریم از زبان اهل بیت این‌گونه فرموده است: (إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا) (انسان/۱۰) «ما از پروردگاران خائفیم از آن روز که عبوس و شدید است.»

ایمان به حسابرسی دقیق روز قیامت، موج نیرومندی در انسان ایجاد می کند که از ظلم و ستم، دوری و در برابر هرگونه انحراف و گناه، مقاومت و ایستادگی کند و از این رهگذر، صفات والای اخلاقی که به انسان حیات معنوی می بخشند در وجود او رشد و پرورش پیدا می کنند. این‌ها نکاتی هستند که در کلمات نورانی حضرت علی (علیه السلام) به آن‌ها اشاره شده است:

۱- وَ لِلَّهِ لِأَنَّ آيَاتِ عَلَى حَسَبِكَ السَّعِيدَانِ مُسَهَّدًا أَوْ أُجْرَ فِي الْأَعْلَالِ مُصَفِّدًا، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَلْقَى اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ظَالِمًا لِبَعْضِ الْعِبَادِ وَ غَاصِبًا لَشَيْءٍ مِنَ الْحَطَامِ؛ وَ كَيْفَ أُظْلِمُ أَحَدًا لِنَفْسٍ يُسْرِعُ إِلَى الْبَلِيِّ قَفُولَهَا وَ يَطُولُ فِي النَّزْرِ حُلُولَهَا (۳۳).

«به خدا سوگند، اگر شب را تا بامداد بر بستری از خار سخت بیدار بمانم یا بسته به زنجیرم بر روی زمین بکشانند، مرا دوست داشتنی‌تر از آن است که در روز شمار به دیدار خدا و پیامبرش روم، در حالی که، به یکی از بندگان ستمی کرده یا پیشیزی از مال مردم را به غصب گرفته باشم. چگونه بر کسی ستم روا دارم به دلیل نفسی که پیوسته روی در فنا دارد و سال‌ها و سال‌ها زیر خاک آرمیدن خواهد؟»

۲- مِنْ أَيْقَنَ بِالْخَلْفِ جَادٍ بِالْعِطِيَّةِ (۳۴). «کسی که یقین به جانشین [و پاداش قیامت] داشته باشد در بخشش سخاوتمند خواهد بود.»

۳- اجْعَلْ هَمَّكَ لِمَعَادِكَ تَصْلِحُ (۳۵). «همت خود را در معاد باوری و حسابرسی روز قیامت قرار بده تا صالح شوی.»

این احادیث به خوبی بیانگر تحول در اخلاق در سایه معاد باوری است و از جمله نتایج و دستاوردهای خوف از معاد و

بررسی قرآنی- روایی باورمندی به قیامت و خوف

حسابرسی روز قیامت هستند که مطرح گردیده‌اند. توجه به دستاوردها و ثمرات معادباوری و ترس از حسابرسی روز قیامت، در انسان، امید و انگیزه مضاعف ایجاد می‌کند که در سایه این عقیده حیاتبخش، نجات و رستگاری نصیبش گردد.

نتیجه‌گیری

حساب بردن از عظمت خدا و ترس از حسابرسی روز قیامت، ازجمله عوامل مهم ایجاد و تداوم سلامت معنوی در افراد هستند. همان‌گونه که سلامت جسم در گرو تأمین مایحتاج بدن و تغذیه سالم و غیر مضر است، سلامت معنوی انسان نیز وابسته به دوری کردن از گناه و معصیت و انجام اعمال نیک و شایسته است.

در این میان خوف از عظمت خدا و حسابرسی روز قیامت،

محزکی قوی برای اصلاح اخلاق و انجام اعمال درست و اجتناب از گناه و معصیت که عوامل حفظ و تداوم سلامت معنوی هستند، می‌باشند.

شناخت عظمت خدا و آشنایی با ویژگی‌های خداوند متعال انسان را در مسیر عبودیت و فرمانبری از خداوند متعال قرار می‌دهد، اطاعت از خدا و تبعیت از دستورات حضرتش نیز افراد را از زشتی و آلودگی‌های اخلاقی و تجاوز به حقوق دیگران باز می‌دارد و باعث رشد و ترقی روحی و بهره‌مندی از سلامت معنوی است.

باور به حسابرسی دقیق روز قیامت و ثبت و ضبط شدن ریز و درشت اعمال، انسان را وادار به انجام کارهای نیک و شایسته و دوری کردن از اعمال ناشایست گناه‌آلود می‌کند و سلامت معنوی وی را حفظ می‌کند و ارتقا می‌بخشد.

References

1. Osler W. The faith that heals. *BMJ* 1910; 18:1470–1472.
2. Koenig H, George L, Meador K, Blazer D, Ford S. Religious practices and alcoholism in a southern adult population. *Hosp Community Psychiatry* 1994; 45:225–231.
3. Pargament K, Koenig H, Tarakeshwar N, Hahn J. Religious struggle as a predictor of mortality among medically ill elderly patients. *Arch Intern Med* 2001; 161:1881–1885.
4. Oxman T, Freeman D, Manheimer E. Lack of social participation or religious strength and comfort as risk factors for death after cardiac surgery in the elderly. *Psychosom Med* 1995; 57:5–15.
5. Block S. Psychological considerations, growth, and transcendence at the end of life. *JAMA* 2001; 285:2898–2905.
6. Sloan R, Bagiella E, VandeCreek L, et al. Should physicians prescribe religious activities? *N Engl J Med* 2000; 342:1913–1916.
7. Koenig G, Idler E, Kasl S, et al. Religion, spirituality, and medicine: a rebuttal to skeptics. *Int J Psychiatry Med* 1999; 29:123–131.
8. Spiritual health is the highest possible level of existential perfection. [Internet] 2020 November 19. Available from: URL: //WWW. mehrnews.com/news/5075273
9. June M, Como. A Literature Review Related to Spiritual Health and Health Outcomes. 2007. 21(5): 224 – 236.
10. LK, George & et al . Spirituality and health: What we know, what we need to know, *Journal of social and clinical psychology*. 2000. 19, 102 – 116
11. Anonymous. (1979). Spiritual health is important, say our readers. *WHO Chron*. 33 (1):29-30.
12. Vader JP. (2006). Spiritual health: the next frontier. *Eur J Public Health*. 16(5):457.
13. Pesut, B. (2006). Fundamental or foundational obligation? Problematizing the ethical call to spiritual care in nursing. *Advances in Nursing Science Quarterly*, 29, 125–133.
14. Pesut, B., & Thorne, S. (2007). From private to public: Negotiating professional and personal identities in spiritual care. *Journal of Advanced Nursing*, 58, 396–403.
15. Paley, J. (2008). Spirituality and secularization: Nursing and the sociology of religion. *Journal of Clinical Nursing*, 17, 175–186.
16. Weathers, E., Mccarthy, G. & Coffey, A. (2015). Concept analysis of spirituality: An evolutionary approach. *Nursing Forum*, 51(2), 79–96.
17. Majlisi, M. Al-Bahar Al-Anwar. Beirut: Dar Ihiya al-Trath al-Arabi 1982. V.28. P84.
18. Dilami H. Irshad Al-Gholub. Qom: Dar Al-Hadith. 2016. V.1. P. 82.
19. Majlisi, M. Al-Bahar Al-Anwar. Beirut: Dar Ihiya al-Trath al-Arabi 1982. V.87. P159.
20. Hurr Aamili M. Vasaal Al Shia. Beirut: Institution. Alol Al-Bayt L Ehya Al-Torath, 1992. V.6. P. 485.
21. Tamimi Amadi A. Gharar al-Hakam and Darr al-Kalam. Qom: Tabligat Office. 2016. P. 447.
22. Tamimi Amadi A. Gharar al-Hakam and Darr al-Kalam. Qom: Tabligat Office. 2016. P. 1910.
23. Al-Kulayni m. Al-Kafi. Tehran: Dar Al-Kotob Al Islamia - Tehran. 1986. V. 2. P. 68.
24. Laithi Waſti A Oyun Al-Hakm and Al-Mawaez. Qom: Dar al-Hadith. 2016. P. 432.
25. Makarem Shirazi N. Tafsir Nemuneh. Tehran: Dar Alkotob Al islamia. V. 23. P.162.
26. Tamimi Amadi A. Gharar al-Hakam and Darr al-Kalam. Qom: Tabligat Office. 2016. P. 588.
27. Ali ibn Abutaleb (AS). Nahj al-Balaghah. Al-Sharif al-Razi, compiler. Sobhi S. Qom: Al-Hadi Publication; 1993. P. 492.
28. Al-Kulayni m. Al-Kafi. Tehran: Dar Al-Kotob Al Islamia - Tehran. 1986. V. 3. P. 181.
29. Tamimi Amadi A. Gharar al-Hakam and Darr al-Kalam. Qom: Tabligat Office. 1366
30. Majlisi, M. Al-Bahar Al-Anwar. Beirut: Dar Ihiya al-Trath al-Arabi 1982. V.74. P180.
31. Laithi Waſti A Oyun Al-Hakm and Al-Mawaez. Qom: Dar al-Hadith. 2016. P. 446.
32. Ibn Babouyeh m. Man La Yahduruh Alfaqih. Qom: Islamic Publications. Qom. 1992. V.4. P376.
33. Ali ibn Abutaleb (AS). Nahj al-Balaghah. Al-Sharif al-Razi, compiler. Sobhi S. Qom: Al-Hadi Publication; 1993. P. 347.
34. Ali ibn Abutaleb (AS). Nahj al-Balaghah. Al-Sharif al-Razi, compiler. Sobhi S. Qom: Al-Hadi Publication; 1993. P. 495.
35. Laithi Waſti A Oyun Al-Hakm and Al-Mawaez. Qom: Dar al-Hadith. 2016. P. 78.

Qur'anic-Narrative Investigation of Belief in Resurrection and Fear of God's Glory in Self-Care of Spiritual Health

Alireza Tabibi¹, Sayyed Mohammad Hoseini²

Abstract

Self-care includes the actions that people use voluntarily, consciously, and purposefully for themselves, their families, and their society to take steps to protect their physical, mental, and social health. From the point of view of Islam, self-care in the field of health has been comprehensively explained and includes all material and non-material fields of human beings. This research aims to collect and analyze data from Islamic sources - the Holy Quran and Sunnah - to explain the basic factors of self-care in spiritual health. Therefore, the verses and narrations related to spiritual health have been analyzed with the descriptive-analytical method and the library method. Therefore, by deriving data from Islamic sources, they were analyzed with a comparative approach to explain the essential factors in spiritual health by inferring categories and concepts related to spiritual health. Finally, the result is that belief in the resurrection and fear of God's glory are two essential factors in self-care for spiritual health.

Keywords: Spiritual health, Belief in the resurrection, Fear of God's glory

1. Associate Professor, Department of Theology, Faculty of Humanities, Arak University, Arak, Iran

2*. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran
Sm.hoseini@razi.ac.ir